

STANISŁAW LENCEWICZ

1889—1944

napisał

J. KONDRACKI

Stanisław Lencewicz urodził się w Warszawie 19. IV. 1889 i tutaj otrzymał wykształcenie średnie. Po burzliwej młodości rewolucyjnej i pierwszych krokach na niwie naukowej, stawianych pod wpływem tej miary indywidualności naukowych jak Waław Nałkowski i Ludwik Krzywicky, wyjechał do Krakowa, a następnie do Szwajcarii, gdzie przebywał w latach 1914—1917, kształcąc się pod kierunkiem Maurycego Lugeona i Emila Arganda. Tu zapoznał się z metodami nowoczesnej geologii i morfologii i wróciwszy do kraju w r. 1917, rozpoczął bardzo ożywioną działalność organizacyjną i naukową. O ile w pierwszym okresie w latach 1911—1913 interesował się głównie antropologią (może pod wpływem Krzywicky), to jednak zajmowały go również problemy, związane z morfologią utworów czwartorzędowych oraz hydrografią. Te dwa tematy pozostały główną osią jego zainteresowań przez całe życie. Pobyt w Szwajcarii, gdzie doktoryzował się na podstawie rozprawy «Études sur le Quaternaire du Plateau de la Petite Pologne», dostarczył tematu do rozprawek, dotyczących morfologii i antropogeografii Alp oraz tektoniki Apeninów. Ta ostatnia rozprawa po raz pierwszy stwierdzała płaszczowinową budowę Apeninów i zajęła trwale miejsce w historii naukowego poznania tych gór. Do kraju wrócił w roku 1917. Habilitował się we Lwowie w r. 1919, a w r. 1922 został powołany na katedrę geografii w Warszawie, zresztą wykładał od r. 1918. Praca na terenie Warszawy skierowała jego uwagę na zagadnienia morfologii niżu, do tego czasu w Polsce całkowicie zaniedbane. Zapoczątkował ją udział w zdjęciu geologicznym okolic Warszawy, przeprowadzanym pod kierunkiem prof. Lewińskiego. Badania owe były punktem wyjścia kilkuletnich samodzielnych już studiów nad morfologią i dyluwium środkowego Powiśla, zakończonych w r. 1927 wydaniem dużej monografii pod tym tytułem. Zrywała ona z dotychczasowym szablonem badań geologiczno-dyluwialnych niemieckich i nawiązując do prac francuskich nad tarasami rzecznyymi, nadała pojęciu pradolin nowy sens, oparty o szczegółową analizę tarasów i poziomów erozyjnych. W «Morfologii Środkowego Powiśla» dał również Stanisław Lencewicz syntezę swoich badań nad przebiegiem moren czołowych na Nizinie Mazowieckiej i uzasadniał

cały szereg nowych tez, jak np. koncepcja oscylacji lodowcowej w dolinie Wisły pod Płockiem i twierdzenie, że łyły wstępowe pod Warszawą nie powstały w wielkim zastoisku z okresu recesji zlodowacenia środkowo-polskiego, ale że leżą one pod moreną tego zlodowacenia. Praca ta zawiera między innymi ładną barwną mapę geologiczną Kotliny Płockiej w skali 1:200.000. Obok «Dyluwium i morfologii Środkowego Powiśla» wymienić trzeba doskonałą rozprawkę «Wydmy śródlądowe Polski» (1922), gdzie wbrew dawniejszym poglądom niemieckim i rosyjskim autor wykazał młody wiek wydm i ich genezę pod wpływem wiatrów zachodnich, analizując szczegółowo ich rozmieszczenie i formy. Te dwie syntetyczne prace należą do najwybitniejszych dzieł St. Lencewicza, wysuwając go na jedno z pierwszych miejsc wśród geomorfologów polskich. Oczywiście wiązał się z nimi szereg mniejszych studiów i przyczynków, ogłaszanych od r. 1919 do 1930, a napisanych w związku z badaniami, przeprowadzanymi w Polsce środkowej.

Z końcem tego okresu terenem zainteresowań St. Lencewicza stał się obszar południowo-zachodniego Polesia, gdzie przeprowadzał z ramienia Biura Projektu Melioracji Polesia badania geologiczne. Niestety szczegółowe wyniki tych badań oraz wykonane w skali 1:100.000 mapy geologiczne nie doczekały się opublikowania, a śladem kilku sezonów letnich prac terenowych pozostał tylko komunikat, opublikowany w sprawozdaniach Międzynarodowego Kongresu Geograficznego w Warszawie wraz z barwną mapą geologiczną w skali 1:350.000. Długoletnie studia nad morfologią utworów lodowcowych postawiły St. Lencewicza w rzędzie najwybitniejszych specjalistów na tym polu, czego wyrazem było powierzenie mu na Międzynarodowym Kongresie Geograficznym w Amsterdamie ogólnego raportu na temat genezy moren czołowych oraz stałe członkostwo Komisji tarasów Międzynarodowej Unii Geograficznej.

Studia nad morfologią obszarów górskich, zapoczątkowane jeszcze w r. 1913 rozprawką o przełomie Lubrzanki w Górach Świętokrzyskich, zawsze interesowały St. Lencewicza, chociaż przedsięwzięte później prace nie zostawiały mu czasu na szersze rozwinięcie tych zainteresowań.

Nawrotem do zagadnień morfologicznych regionu świętokrzyskiego po blisko dwudziestoletniej przerwie jest referat o tamtejszych trzeciorzędowych powierzchniach zrównania, wygłoszony na Międzynarodowym Kongresie Geograficznym w Warszawie w r. 1934 oraz przygotowany na ten Kongres przewodnik wycieczkowy. Również góry wysokie nie były obce zakresowi jego prac. Po napisaniu «Morfologii doliny Réchy» i studiach nad morfologią Val de Dix zamierzał opracować polskie Tatry, ale po dwu sezonach studiów terenowych zarzucił ten temat, ponieważ równocześnie został on podjęty przez prof. Romera i kilku młodszych geografów. Śladem zainteresowań tatrzańskich są mapki glacialno-morfologiczne polskich Tatr, zamieszczone w obydwu opracowaniach geografii Polski (z r. 1932 i 1937)

oraz krótkie uwagi o zlodowaceniu Tatr, zamieszczone w tomie XVI *Przeglądu Geograficznego* (1937).

Na marginesie badań morfologicznych rozwijały się prace St. Lencewicza z zakresu hydrografii a przede wszystkim limnologii fizycznej. Rozpoczął je systematycznie zestawiony, obszerny przegląd badań jeziornych w Polsce, opublikowany w r. 1925. Podjęcie tego tematu wysunęło przede wszystkim problem ilościowy: ile i jakiej wielkości jezior znajduje się na terytorium Polski. W związku z tym zagadnieniem zorganizował prof. Lencewicz w pozostającym pod jego kierunkiem Zakładzie Geograficznym Uniwersytetu Warszawskiego systematyczną inwentaryzację jezior polskich. Już w r. 1926 skatalogowanych było około 3000 jezior na obszarze Polski, ale praca uległa następnie przerwie prawie dziesięcioletniej i dopiero przed r. 1939 zakończono opracowanie całego kraju, zestawiając 6659 kartek katalogowych, podających informacje o jeziorach, które przekraczają powierzchnię 1 ha. Wyniki tej pracy zawierał raport wysłany w r. 1939 (tuż przed wybuchem wojny) na Międzynarodowy Kongres Limnologiczny. Badania terenowe nad jeziorami zostały zapoczątkowane na jeziorach gostyńskich pod Płockiem, gdzie przeprowadzono szczegółowe pomiary batymetryczne i obserwacje nad termiką, opublikowane w r. 1929. Drugą grupą jeziorną opracowaną w podobny sposób były jeziora międzyrzecza Bugu i Prypeci (1931). Specjalną uwagę poświęcił prof. Lencewicz największemu i najciekawszemu z tych jezior — Świtazi. W zimie r. 1929 Zakład Geograficzny U. W. wykonał szczegółowe zdjęcie batymetrycznego jeziora z lodu, a dzięki jego staraniom zostały założone we wsi Świtaż stacje meteorologiczna i hydrograficzna, które prowadziły systematyczne obserwacje aż do wybuchu wojny w r. 1939 tak, że istniał już materiał obserwacyjny z okresu 10-ciu lat. W tym czasie wykonywano badania nad termiką jeziora, opracowano geologię osadów dennych, zajmowano się obliczaniem bilansu wodnego oraz cieplnego itd., ale zamierzonej monografii nie udało się już doprowadzić do końca. Z zakresu limnologii wymienić trzeba również opis kilku większych jezior północnego Polesia (1937). Oprócz tych prac, którymi kierował St. Lencewicz bezpośrednio, ukazał się drukiem szereg statystycznych i morfometrycznych opracowań jezior polskich, opublikowanych przez jego uczniów.

W dorobku naukowym prof. Lencewicza specjalną pozycję zajmują dwa opracowania geografii Polski, które były jedynymi próbami oryginalnego, nowoczesnego, opartego o fizjografię potraktowania tematu.

«Kurs geografii Polski» z r. 1922 stał na najwyższym poziomie ówczesnego stanu wiadomości o kraju, czego wyrazem były głosy wybitnych specjalistów w zbiorowej recenzji, jaka ukazała się na łamach *Czasopisma Geograficznego*. Książka ta przez 15 lat spełniała rolę zarówno podręcznika uniwersyteckiego jak i dzieła, informującego o geografii Polski szerokie sfery niespecjalistów: przyrodników, historyków, wojskowych itp. W r. 1937 wyszło z druku nowe jej opraco-

wanie w wydawnictwie *Wielkiej Geografii Powszechnej* — obszerniejsze, w niektórych rozdziałach, rzucając zupełnie nowe światło na omawiane problemy, zaopatrzone w znacznie bogatszą szatę zewnętrzną, ale z konieczności dopasowane do formy publikacji raczej popularno-naukowej. Tym niemniej książka ta miała wielką wartość naukową i wzbudziła zainteresowanie geografów zagranicznych. Autor otrzymał propozycję przetłumaczenia jej na język angielski, co zresztą nie doszło do skutku, a bez wiedzy autora przetłumaczyli ją Niemcy jako materiał do swego użytku «służbowego».

Pięknym studium z geografii regionalnej jest również «Małorca», opublikowana po polsku (1927) i po francusku (1933), a w tece pośmiertnej pozostał napisany dla *Wielkiej Geografii Powszechnej* wstęp do geografii Europy.

Prof. Lencewicz, aczkolwiek był fizjografem (w amerykańskim tego słowa znaczeniu), napisał poza pracami z geografii regionalnej również kilka dobrych rozprawek z zakresu antropogeografii, jak np. studium o dolinie Réchy (1927) i studium o rubieży antropogeograficznej w Polsce (1935).

St. Lencewicz brał udział w licznych międzynarodowych zjazdach geologicznych i geograficznych, z których zdawał sprawę głównie na łamach *Przeglądu Geograficznego*. Były to międzynarodowe zjazdy geologiczne w Belgii i Hiszpanii, konferencje czwartorzędowe w Danii, ZSRR i Austrii, zjazd asocjacji karpackiej w Rumunii, kongresy geograficzne w Kairze, Londynie, Paryżu, Warszawie i Amsterdamie, kongresy geografów słowiańskich w Czechosłowacji, Jugosławii i Bułgarii. Zjazdy te pozwoliły mu zająć należne miejsce w międzynarodowych sferach naukowych.

Na specjalne wyróżnienie zasługuje Jego działalność jako wieloletniego redaktora *Przeglądu Geograficznego* i autora przelicznych sprawozdań, notatek, kronik a w szczególności znakomitych nieraz wspomnień pośmiertnych, poświęconych wybitnym zmarłym geografom i geologom. Pracy redakcyjnej poświęcał bardzo wiele pracy i starania. Zabiegał o artykuły, przeprowadzał korektę językową prac, wspierał radą i pomocą początkujących, szlifując ich język i styl, zajmował się zarówno całą stroną techniczną wydawnictwa jak i jego administracją. Sztukę dobrego pisania prof. Lencewicz wysoko cenił, prace swoje starannie i długo szlifował, dbając o ich stronę językową i formalną. Wśród prac redakcyjnych St. Lencewicza wymienić trzeba ponadto dział polski w *Bibliographie géographique internationale*, prowadzony starannie od r. 1922 do 1939. Bibliografia w *Przeglądzie Geograficznym* była wzorowana właśnie na tej bibliografii międzynarodowej.

St. Lencewicz był rzadkim w obecnych warunkach typem fanatyka wiedzy i bezwzględnym wyznawcą ścisłości naukowej. Wymagał tego od siebie, wymagał od uczniów uważając, że zaszczyt pracy dla nauki należy okupić rezygnacją z dążności do uzyskania korzyści materialnych. Nie mógł zrozumieć tych, którzy nauce poświęcali tylko część swoich sił i możliwości. Był pod tym względem rygorystą, który wskutek swego nieprzejednanego stanowiska mało miał oddanych

zwolenników. Ci jednak, którzy go bliżej znali, widzieli na każdym kroku konsekwentne dążenie po raz wybranej drodze. Bardzo pracowity, całe dni od dziewiątej rano do dziesiątej wieczorem z krótką przerwą na obiad spędzał w Zakładzie Geograficznym Uniwersytetu Warszawskiego. Zakład ten, stworzony przez niego, przez cały czas swego istnienia do r. 1939, jak również w czasie okupacji do chwili zniszczenia przez Niemców, wiązał się ściśle z osobą swego kierownika. Była to mała świątynia nauki, u której wrót widniała sentencja «Wodę ten czerpa przetakiem, kto bez ksiąg chce być żakiem». Profesor roztaczał tu atmosferę kultu nauki, chciał widzieć adeptów jej skupionych tutaj we wspólnym wysiłku tak, jak w pracowni renesansowych mistrzów. Brak zrozumienia dla swego ideału odczuwał silnie, ostro reagując na próby kompromisu między tymi wymaganiami a ułatwianiem sobie życia. Wywoływało to nieporozumienia, nad którymi Profesor bolał wewnątrz, ale nie mógł się zmusić do choć częściowej rezygnacji z swego stanowiska. Gdy jednak znalazł w uczniu zrozumienie, służył mu niezmiernie pomocą i radą.

W stosunkach z ludźmi był prosty i nie drapał się w togię mędrca, chętnie dyskutując z uczniami i przyjmując słuszne uwagi krytyczne na temat swych wypowiedzi.

W czasie okupacji przygotowywał się z wielkim zapałem do oczekujących naukę polską nowych zadań powojennych, mimo ciężkich warunków materialnych dużo pracował i pisał, myślał nad odbudową swego Zakładu, skupieniem dawnych uczniów i reformą studiów uniwersyteckich, ale niestety tragiczna śmierć, poniesiona wspólnie z żoną w czasie ewakuacji Starego Miasta w dniu I. IX. 1944 r. położyła kres Jego życiu, które tak bardzo byłoby potrzebne odbudowującej się po wojnie nauce polskiej.

STANISLAS LENCEWICZ (Résumé)

Stanislas Lencewicz a étudié la géologie en Suisse, sous la direction de Maurice Lugeon et Émile Argand. C'est de cette époque que datent ses ouvrages: «Morphologie du val de Réchy dans les Alpes Pennines» (1918) et: «Observations sur la morphologie glaciaire dans le val de Dix» (1917 et 1922), ainsi que «Sezioni geologiche dell'Appennino Toscano», publiés par la Société Scientifique de Varsovie. Ce dernier ouvrage était le premier qui constata la structure en nappes des Apennines et obtint une place durable dans l'histoire de la connaissance scientifique de ces montagnes. Lencewicz a fait son doctorat à Neuchâtel, en 1916, ayant présenté la thèse: «Études sur le Quaternaire du plateau de la Petite Pologne» (*Bull. Soc. Neuchât. de Géographie*, XXV). De retour en Pologne en 1917, il se chargea des cours de géographie à l'Université de Varsovie, où, en 1922, il fut nommé professeur de géographie. Son activité scientifique était consacrée, en premier lieu à la géomorphologie, la géologie du Quaternaire et la hydrographie. Voilà ses ouvrages les plus importants: «Les dunes continentales de

la Pologne» (1922), et «Glaciation et morphologie du bassin de la Vistule moyenne» avec la carte morphologique au 1:400.000 et la carte géologique de la vallée de Płock au: 1:200.000 (1927). Il dirigeait, au cours des années 1928—1933 les levés géologiques de la Polésie sud—ouest, où l'on a dressé 14 feuilles de la carte au 1:100.000. Elles n'ont pourtant jamais été publiées, mais la synthèse des résultats obtenus a paru dans le communiqué: «Résultats des recherches sur le Quaternaire entre le Bug et la haute Prypéc» avec une carte géologique en couleurs au: 1:350.000 («C. R. du Congr. Intern. de Géogr. Varsovie 1934, t. II, 1936). St. Lencewicz s'occupait aussi de la morphologie du massif de St. Croix et commença jadis à faire des recherches sur la glaciation de la Tatra. Une partie importante de son activité scientifique était consacrée à l'étude des lacs polonais. Ses deux excellentes *Géographie de Pologne* (l'une de 1922, l'autre de 1937) basées sur la description physico-géographique des régions particulières ont été largement appréciées. Elles servaient de manuel universitaire. Leur deuxième édition devait être traduite en anglais, mais le commencement de la deuxième guerre mondiale ne l'a pas permis.

Au cours des années de 1922 à 1938, St. Lencewicz prit part à de nombreux congrès de géologie et de géographie en gagnant, par sa profonde connaissance du Quaternaire, un renom international, comme en témoigne le fait qu'il était membre de la Commission des Terrasses de l'Union Géographique Internationale et qu'on lui avait confié la rédaction du rapport du problème des moraines frontales pour le Congrès International d'Amsterdam (1938). Il a rédigé, pendant 17 ans, la rubrique polonaise de la *Bibliographie Géographique Internationale* ainsi que la revue représentative de la géographie polonaise *Przegląd Geograficzny* (Revue Polonaise de Géographie). Il était membre honoraire de la Société Géographique de Prague, et membre correspondant des sociétés géographiques de Belgrad et de Mexico.

Dans sa vie privée il était un fanatique de la science qui exigeait beaucoup de lui-même et des autres. Pourtant, s'il se sentait compris, il était toujours prêt à servir d'aide et de conseil.

Le 1. IX. 1944, lors du soulèvement de Varsovie, il fut tué avec sa femme par un soldat allemand.

Spis prac geologicznych i morfologicznych St. Lencewicza

- 1) 1911. — Przyczynek do znajomości utworów dyluwialnych okolic Miechowa (Contribution à la connaissance du Diluvium aux environs de Miechów) *Sprawozd. Wydz. III Tow. Nauk. Warsz.*, t. IV, nr 7, str. 308—316, fig. 1, rés. str. 316.
- 2) 1911. — Architektura a geologia, *Ziemia*, t. II, nr 43, fig. 4.
- 3) 1912. — Zarys geologiczny okolic Warszawy, *Ziemia*, t. III, nr 1—2, fig. 9.
- 4) 1912. — Z badań fizjograficznych nad Pilicą, *Ziemia*, t. III, nr 29—32, fig. 7.
- 5) 1912. — Bug pod Małkinią, *Ziemia*, t. III, nr 50, fig. 3.
- 6) 1913. — Dzieje górnej Lubrzanki (Czarnej Nidy) w czwartorzędzie (Histoire du cours supérieur de la Lubrzanka (Czarna Nida) pendant l'ére Quaternaire), *Pam. Fizjogr.*, t. XXI, str. 1—9, fig. 3, tabl. 1, rés., str. 8.

- 7) 1913. — Przyczynki do znajomości dyluwium i hydrografii okolic Tomaszowa Rawskiego (Contribution à la connaissance des dépôts quaternaires et de l'hydrographie des environs de Tomaszów Rawski) *Pam. Fizjogr.*, t. XXI, str. 11—25, fig. 3, tabl. 2, rés., str. 25.
- 8) 1914. — O utworach czwartorzędowych w północnej części Krakowskiego (Sur les dépôts quaternaires dans la partie septentrionale des environs de Cracovie), *Sprawozd. Kom. Fizjogr., PAU*, t. XLVIII, str. 22—41, fig. 2, tabl. 2, rés., str. 37.
- 9) 1916. — Études sur le Quaternaire du plateau de la Petite Pologne, *Bull. Soc. Neuchatel. de Géogr.*, t. XXV, pp. 1—105, fig. 14, carte 1:504.000.
- 10) 1916. — La transhumance dans le val de Réchy, *Bull. Soc. Neuchatel. de Géogr.*, t. XXV, str. 107—212, fig. 9, carte 1:100.000.
- 11) 1917. — Profile geologiczne przez Apenin Toskański (Sezioni geologiche dell'Apennino Toscano), *Sprawozd. Wydz. III Tow. Nauk. Warsz.*, t. X, nr 6, str. 637—662, fig. 3, tabl. 1, rés. str. 653.
- 12) 1917. — Moreny czołowe między Płońskiem a Wyszogrodem (Les moraines frontales entre Płońsk et Wyszogród en Pologne), *Sprawozd. Wydz. III Tow. Nauk. Warsz.*, t. X, nr 8, str. 988—990.
- 13) 1917. — Uwagi o morfologii lodowcowej w Val des Dix (Alpy Pennińskie), *Sprawozd. Wydz. III Tow. Nauk. Warsz.*, t. V, nr 2, str. 169—181, fig. 2, tabl. 2.
- 14) 1918. — Morfologia doliny Réchy w Alpach Pennińskich (Morphologie du val de Réchy dans les Alpes Pennines), *Prace Tow. Nauk. Warsz. III Wydz. Nauk. Mat.-przyr.*, nr 29, str. 86, fig. 5, tabl. 8, mapa 1:50.000, rés., str. 53.
- 15) 1919. — Nowe moreny czołowe na nizu polskim, *Przeegl. Geogr.*, t. I, str. 108—114, fig. 3.
- 16) 1921. — Węzeł wodny Kałuszyński; morfologia i hydrografia (Noeud hydrographique de Kałuszyn, morphologie et hydrographie), *Kosmos*, t. XLVI, str. 503—524, fig. 1, tabl. 1, rés. str. 521.
- 17) 1922. — Wydmy śródlądowe Polski (Les dunes continentales de la Pologne), *Przeegl. Geogr.*, t. II, str. 12—59, fig. 12, rés. str. 48.
- 18) 1922. — Observations pour la morphologie glaciaire dans le val de Dix, *Zeitschrift zur Gletscherkunde*, t. X, pp. 242—247, fig. 7.
- 19) 1922. — O wieku środkowego Powiśla, *Posiedzenia Naukowe P. I. G.*, nr 3, str. 21—24.
- 20) 1922. — XIII-y Międzynarodowy Kongres Geologiczny, *Przeegl. Geogr.*, t. III, str. 1—8,
- 21) 1924. — O tzw. zastoisku toruńskim (Sur le présumé lac de barrage glaciaire de Toruń), *Przeegl. Geogr.*, t. IV, str. 99—114, mapa 1:500.000, rés. str. 110.
- 22) 1924. — Podłoże dyluwium w okolicach Płocka, *Posiedzenia Naukowe P. I. G.*, nr 8, str. 5—7.
- 23) 1925. — Badania jeziorne w Polsce (Recherches limnologiques en Pologne), *Przeegl. Geogr.*, t. V, str. 1—70, rés. str. 46.
- 24) 1925. — Uwagi o formach wydmych (barchanach) oazy Kharga (Notes sur les barkhanes de l'oasis de Kharga), *Kosmos*, t. L, str. 1384—1392, fig. 3, rés. str. 1390.
- 25) 1926. — Czwartorzędowe ruchy epirogeniczne i zmiany sieci rzecznej w Polsce środkowej (Quartäre epirogenetische Bewegungen und Veränderungen im Flussnetze Mittelpolens), *Przeegl. Geogr.*, t. VI, str. 99—125, fig. 4, Zusamf. str. 115.
- 26) 1926. — La dernière glaciation en Pologne, *Sbornik I Sjezdu Slov. Geogr. a Etnogr. v Praze 1924*, pp. 175—176.
- 27) 1926. — Różnice morfologiczne pomiędzy Polską środkową a zachodnią, *Księga Pamiątkowa XII Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w r. 1925*, str. 113—114, Warszawa.
- 28) 1926. — XIV-y Międzynarodowy Kongres Geologiczny, *Przeegl. Geogr.*, t. VI, str. 138—142.

- 29) 1927. — Dyluwium i morfologia środkowego Powiśla (Glaciation et morphologie du bassin de la Vistule moyenne), *Prace P. I. G.*, t. II, nr 2, In 4°, str. 67—220, fig. 27, tabl. 9, mapa morfologiczna środkowego Powiśla 1:400.000, rés. str. 195.
- 30) 1928. — Zagadnienie liczby epok lodowcowych, *Wszechświat*, t. I (XXXIV), nr 8, str. 47—53.
- 31) 1928. — Epoka lodowcowa Danii w świetle ostatnich badań, *Przegl. Geogr.*, t. VIII, nr 1/2, str. 84—98, fig. 3.
- 32) 1929. — Jeziora Gostyńskie (Les lacs de Gostynin), *Przegl. Geogr.*, t. IX, str. 87—140, fig. 11, tabl. 1, rés. str. 136.
- 33) 1929. — Les terrasses de la Vistule moyenne, *Pam. II Zjazdu Słow. Geogr. i Etnogr. w Polsce w r. 1927*, t. I, pp. 203—207, fig. 2.
- 34) 1930. — Les terrasses de la Vistule moyenne, *Deuxième rapport de la Commission des terrasses pliocènes et pleistocènes*, pp. 113—117, fig. 2, Florencja.
- 35) 1930. — Les terrasses de la Vistule moyenne. *Report of the proceeding of. Intern., Geographical Congress, Cambridge 1928*, pp. 165—167.
- 36) 1932. — Otnoszenie między terrasami Wisły i Dniepra, *Trudy II międzynarodowej Konferencji Asociacji po izuczeniu czwartycznego perioda Ewropy*, zesz. 1, pp. 52—54, In 8°, Leningrad.
- 37) 1932. — Sprawozdanie z Międzynarodowej Konferencji, odbytej w Leningradzie w sprawie badań czwartorzędu, *Przegl. Geogr.*, t. XII, str. 208—210.
- 38) 1933. — Les terrasses de la Vistule et du Dniéper, *Compte Rendus du Congrès intern. de Géographie*, t. III, pp. 134—137, Paryż.
- 39) 1933. — Naturalne tendencje odwodnienia Polesia a zagadnienie melioracji. Postępy prac przy melioracji Polesia, *Brześć nad Bugiem*, str. 129—131, In 4°.
- 40) 1934. — Le massif hercynien des Łysogóry (S-te Croix) et ses enveloppes, *Congr. Intern. Géogr. Excursion B 3*, pp. 16, fig. 4, In 16°, Warszawa.
- 41) 1934. — La vallée de la Vistule aux environs de Płock, *Congr. Intern. Géogr. Excursion C 1*, fig. 4, In 16°, Warszawa.
- 42) 1936. — Résultats des recherches sur le Quaternaire entre le Bug et la haute Prypéc, *Comptes-Rendus Congr. Intern. Géogr. Varsovie 1934*, t. II, dp. 31—41, Warszawa.
- 43) 1936. — Surfaces d'aplanissement tertiaire dans les monts Łysogóry, *Comptes-Rendus Congr. Intern. Géogr. Varsovie 1934*.
- 44) 1936. — Sprawozdanie z trzeciej międzynarodowej konferencji w sprawie badań czwartorzędu, *Przegl. Geogr.*, t. XV, str. 155—168, fig. 4.
- 45) 1937. — Carte géologique de la Polésie du Sud—Ouest, *Congr. Intern. Géogr. Varsovie 1934*, mapa 1:350.000, 40×28, Warszawa.
- 46) 1937. — Uwagi o zlodowaceniu w polskich Tatrach Wysokich, *Przegl. Geogr.*, t. XVI, str. 159—160.
- 47) 1938. — Surfaces d'aplanissement tertiaire dans les monts Łysogóry. Rapp. Comm. Cartogr. Surfaces d'aplanissement tertiaire, *Union Géogr. Intern. Paris 1938*, pp. 54—58, tabl. I, In 8°.
- 48) 1938. — Le problème des moraines terminales, *Comptes-Rendus du Congr. Intern. de Géogr. Amsterdam 1938*, t. II, pp. 64—67, In 8°, Brill, Lejda.